

BUXORO HUNARMANDCHILIK AN'ANALARI**Ergasheva Nafosat Shamsiddin qizi**

Osiyo Xalqaro Universiteti

1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20664921>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Buxoroning ko'p asrlik hunarmandchilik an'analari tahlil qilinadi. Tadqiqotda zardo'zlik, kashtachilik, misgarlik, kandakorlik, zargarlik va kulolchilik kabi hunar turlarining shakllanishi, rivojlanishi hamda ularning amir saroyi va shahar bozorlari bilan bog'liqligi o'rganiladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida hunarmandchilikning ijtimoiy tashkiliy tuzilishi – usta, xalfa va shogird munosabatlari hamda kasb-hunar nizomi bo'lmish “risola”larning o'rni ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Buxoro hunarmandchiligi milliy madaniyatning bebaho qismi sifatida shakllanganini va uni saqlash hozirgi kunda dolzarb ekanini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Buxoro, hunarmandchilik, zardo'zlik, kashtachilik, misgarlik, kandakorlik, amaliy san'at, usta-shogird an'anasi, risola, milliy meros.

CRAFT TRADITIONS OF BUKHARA

Annotation. This article analyzes the centuries-old craft traditions of Bukhara. The study examines the formation and development of such crafts as gold embroidery (zardo'zlik), embroidery, coppersmithing, engraving, jewelry-making, and pottery, as well as their connection with the emir's court and the city bazaars.

Based on the analysis of scholarly literature, it reveals the social organization of the crafts – the relations between master, journeyman, and apprentice – and the role of the craft statutes known as “risola”. The findings substantiate that the crafts of Bukhara emerged as an invaluable part of national culture and that their preservation is relevant today.

Keywords: Bukhara, crafts, gold embroidery, embroidery, coppersmithing, engraving, applied art, master-apprentice tradition, risola, national heritage.

KIRISH

Buxoro O'rta Osiyoning eng qadimiy madaniyat, savdo va hunarmandchilik markazlaridan biri sifatida jahonga mashhurdir. Ko'p asrlar davomida bu shahar Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashgani bois hunarmandchilikning yirik o'chog'iga aylangan. Buxoroda xattotlik, miniatyura, kulolchilik, zargarlik, zardo'zlik, gilamdo'zlik, misgarlik, yog'och va ganch o'ymakorligi kabi o'nlab hunar turlari yuksak darajada rivojlangan.

Buxoro hunarmandchilik an'analari nafaqat amaliy ehtiyojni qondirgan, balki xalqning badiiy dunyoqarashi, estetik tasavvurlari va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan. Har bir hunar turi o'ziga xos texnika, naqsh va uslubga ega bo'lib, avloddan avlodga o'tib kelgan. Bu an'analalar shaharning iqtisodiy hayoti va madaniy qiyofasini belgilab bergan.

Tadqiqotning dolzarbligini shundaki, hozirgi kunda milliy meros va an'anaviy hunarmandchilikni qayta tiklash hamda rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buxoro hunarmandchiligining tarixiy ildizlari, turlari va tashkiliy asoslarini chuqur o'rganish milliy o'zlikni anglash hamda madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazish uchun muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning maqsadi Buxoro hunarmandchilik an'analari asosiy turlarini, ularning tarixiy taraqqiyotini va ijtimoiy tashkiliy asoslarini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot natijalari O'rta Osiyo amaliy san'ati tarixini va Buxoro madaniy merosining o'ziga xos jihatlarini tushunishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Buxoro hunarmandchiligi masalasi tarixshunoslik va etnografiyada bir qator olimlar tomonidan o'rganilgan. Bu sohada eng nufuzli tadqiqotlar etnograf O.A. Sukhareva tomonidan amalga oshirilgan bo'lib, uning ishlarida Buxoroning so'nggi feodal davridagi hunarmandchilik ishlab chiqarishi, shahar tuzilishi va aholisining kasb-kori batafsil yoritilgan. Ushbu tadqiqotlar mavzuni o'rganish uchun asosiy ilmiy manba hisoblanadi.

Buxoroning umumiy tarixi va madaniy hayotini o'rganishda Abu Bakr Muhammad Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asari muhim birlamchi manba bo'lib xizmat qiladi. Unda shaharning qadimiy tarixi, savdo va hunarmandchilik hayotiga oid qimmatli ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, O'zbekiston amaliy san'at muzeyi to'plamlari va kitob-albomlari hunarmandchilik buyumlarining badiiy xususiyatlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

So'nggi o'rta asrlarda O'rta Osiyo shaharlaridagi hunarmandchilik va savdo masalalari ham bir qator tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Bu ishlarda hunar turlarining ixtisoslashuvi, hunarmandchilik markazlari va savdo aloqalari tahlil qilingan. Ushbu manbalar Buxoro hunarmandchiligini umumiy mintaqaviy kontekstda baholash imkonini beradi.

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tahliliy va manbahunoslik metodlaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar va manbalar tahlil qilinib, hunar turlari va ularning tashkiliy asoslari o'rganildi.

Manbalarni tanqidiy o'rganish asosida umumlashma xulosalar shakllantirildi. Ushbu metodlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Buxoro hunarmandchiligida zardo'zlik san'ati alohida o'rin tutadi.

"Zardo'zlik" so'zi fors tilidan olingan bo'lib, "zar" – tilla va "do'zi" – tikmoq ma'nosini anglatadi, ya'ni zar ip bilan kashta tikish kasbidir. Yuzlab mohir zardo'z ustalar Buxoro amirlari saroyi uchun qimmatbaho, naqshinkor liboslar tayyorlagan; bu mahsulotlar asosan saroy ehtiyoji uchun ishlatilib, oz miqdorigina bozorga chiqarilgan. Shu tariqa zardo'zlik Buxoroda saroy san'ati darajasiga ko'tarilgan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, kashtachilik Buxoro hunarmandchiligining keng tarqalgan turlaridan biri bo'lgan. So'zana, zardevor, gulko'rpa va do'ppi kabi mahsulotlar yuksak badiiy did bilan tikilgan. Buxoro va Nurota kashtado'zlik mahsulotlari ko'proq yo'rma chok bilan tikilgani bilan ajralib turadi. Kashtachilik asosan ayollar tomonidan uy sharoitida amalga oshirilib, naqshlarda milliy dunyoqarash aks etgan.

Manbalar tahliliga ko'ra, metallga ishlov berish sohasida misgarlik, kandakorlik va zargarlik muhim o'rin tutgan. Misgar ustalar mis va boshqa metallardan choydosh, qumg'on, oftoba va lagan kabi turmush buyumlarini yasagan, kandakor ustalar ularning yuzasiga nozik naqsh va yozuvlar o'ygan, zargarlar esa oltin va kumushdan taqinchoqlar tayyorlagan. Bu mahsulotlar yuksak badiiy qiymatga ega bo'lib, bugungi kunda muzey eksponatlari sifatida qadrlanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, Buxoroda hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo'lib, har bir soha o'ziga xos kasb-korlarni birlashtirgan. Teriga ishlov berishda ko'nchilar, etikdo'zlar va mahsido'zlar, to'qimachilikda bo'zchilar, atlaschilar va gilamchilar faoliyat yuritgan. Har bir hunar gular va rastalarga ajratilib, ustalar o'z hududlarida ishlagan, bu esa shaharning hunarmandchilik tuzilishini belgilab bergan.

Umuman olganda, olingan natijalar Buxoro hunarmandchilik an‘analari xilma-xil, yuksak rivojlangan va o‘ziga xos tizim ekanini asoslab berdi. Hunar turlari ham amaliy, ham badiiy ahamiyatga ega bo‘lib, shaharning iqtisodiy va madaniy hayotida markaziy o‘rin tutgan.

MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida olingan natijalar Buxoro hunarmandchiligining o‘ziga xos jihatlarini chuqurroq tushunishga imkon berdi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, hunarmandchilikning o‘ziga xosligi nafaqat mahsulot turlarida, balki uning ijtimoiy tashkiliy tuzilishida ham namoyon bo‘ladi. Hunarmandchilikning ichki tartibida usta, xalfa va shogird kabi toifalar mavjud bo‘lib, bu tizim hunarning sifati va davomiyligini ta‘minlagan.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, yosh shogird mohir usta qo‘lida yillar davomida hunar sirlarini o‘rgangan, mahorat orttirib, xalfa, so‘ngra usta darajasiga ko‘tarilgan. Bu usta-shogird an‘anasi kasbiy bilim va mahoratning avloddan avlodga uzluksiz o‘tishini ta‘minlagan.

Shu tariqa hunarmandchilik shunchaki kasb emas, balki yaxlit ma‘naviy-ta‘limiy tizim sifatida faoliyat yuritgan.

Shuningdek, har bir hunar turining o‘z nizomi – “risola”si bo‘lganligi alohida ahamiyatga ega. Risolalar hunarmandchilikning ichki tartib-qoidalarini, kasb odobini va kasbning ma‘naviy-axloqiy asoslarini belgilab bergan. Ushbu hujjatlar hunarni muqaddas mehnat sifatida ulug‘lab, kasbiy faoliyatni ma‘naviy qadriyatlar bilan bog‘lagan. Risola an‘anasi Buxoro hunarmandchiligining yuksak madaniy darajada tashkil etilganini ko‘rsatadi.

Muhokama davomida Buxoro hunarmandchiligi shahar iqtisodi va savdo aloqalari bilan uzviy bog‘liqligi ham aniqlandi. Hunarmandlar mahsulotlari mahalliy bozorlarda sotilibgina qolmay, xorijiy mamlakatlarga ham yetkazib berilgan. Bu hol Buxoroning xalqaro savdo va madaniy aloqalardagi o‘rnini mustahkamlagan hamda shahar shuhratini olamga taratgan.

Biroq Buxoro hunarmandchiligining boy merosini to‘liq anglash uchun uni faqat texnik nuqtai nazardan emas, balki tarixiy, badiiy va ma‘naviy jihatdan ham o‘rganish zarur. Bu sohada Sukhareva kabi olimlarning fundamental tadqiqotlari muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusi izlanishlarda alohida hunar turlarini chuqurroq tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, muhokama natijalari Buxoro hunarmandchilik an‘analari milliy madaniyatning muhim va serqirra qismi ekanini tasdiqlaydi. Ushbu an‘analar xalqimizning mahorati, badiiy didi va ma‘naviy qadriyatlarini o‘zida saqlab kelgan.

XULOSA

Mazkur tadqiqot Buxoro hunarmandchilik an‘analarini tahlil qilishga qaratildi. Ilmiy adabiyotlar va manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Buxoroda zardo‘zlik, kashtachilik, misgarlik, kandakorlik va boshqa o‘nlab hunar turlari yuksak darajada rivojlangan hamda avloddan avlodga o‘tib kelgan.

Tadqiqot natijalari Buxoro hunarmandchiligining o‘ziga xosligi nafaqat mahsulot turlarida, balki usta-xalfa-shogird tizimi va “risola” nizomlarida ham namoyon bo‘lishini asoslab berdi. Bu tizim hunarning sifati, davomiyligi va ma‘naviy mazmunini ta‘minlagan.

Shuningdek, tadqiqot Buxoro hunarmandchiligi shahar iqtisodi va xalqaro savdo aloqalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, milliy madaniyatimizning bebaho qismi ekanini ochib berdi.

Hunarmand ustalarining mahorati bugungi kunda ham amaliy san‘at muzeylarida saqlanib, qayta tiklanmoqda va rivojlantirilmoqda.

Umuman olganda, Buxoro hunarmandchilik an‘analarini o‘rganish va asrab-avaylash milliy o‘zlikni anglash hamda madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazish uchun muhim ahamiyat kasb etadi degan xulosa qilindi.

Tadqiqot natijalari O'rta Osiyo amaliy san'ati tarixini o'rganishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Сухарева О.А. Позднефеодальный город Бухара конца XIX – начала XX века. Ремесленная промышленность. – Ташкент : Изд-во АН УзССР, 1962. – 194 с.
2. Сухарева О.А. Бухара XIX – начала XX в. (Позднефеодальный город и его население). – Москва : Наука, 1966. – 328 с.
3. Сухарева О.А. К истории городов Бухарского ханства (историко-этнографические очерки). – Ташкент : Изд-во АН УзССР, 1958. – 145 с.
4. Narshaxiy A.M. Buxoro tarixi / A. Rasulov, A. O'rinboyev tarjimasi. – Toshkent : Fan, 1966. – 120 b.
5. To'rayev H. Buxoro tarixi : o'quv qo'llanma. – Buxoro : "Sadriiddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2020. – 320 b.